

Pekka Erelt

pekka.erelt@ekspress.ee

Rootsi diplomaat **Raoul Gustaf Wallenberg** (1912–1947) päästis sõja lõpul Ungaris kindlast surmast tuhandeid juute. Tema enda päästmine Nõukogude võimu käest ebaõnnestus. Õigemini ei võetud selleks peaaegu midagi ette. Kuid kuidas Wallenberg hukkus? Mis maksis talle elu? Mis osa oli selles loos eestlastel?

Rootslane saadetakse Ungari juute päästma

22. jaanuaril 1944 andis USA president **Franklin D. Roosevelt** käsu asutada sõjapõgenike agentuur War Refugee Board (WRB). Selle peamiseks ülesandeks sai Euroopa juutide päästmine natside käest ning tähtsaks keskuseks Stockholm. WRB tegevust Stockholmis määrati märtsis 1944 juhtima USA saatkonna atašee **Iver Olsen**, kes oli tihedalt seotud Ameerika luureteenistusega Office of Strategic Services (OSS). OSS oli oma kontori Stockholmis avanud juba detsembris 1943. Lisaks tegi Olsen koostööd ka brittide luureteenistusega Secret Intelligence Service (SIS).

WRB võttis tööle Raoul Wallenbergi, ühe Rootsi rikkaima ja mõjukaima perekonna liikme. Tema missiooniks sai juutide päästmine Ungaris. Enne teist maailmasõda töötas Wallenberg Rootsi panga filiaalis Palestiinas. Nüüd algas tema dip-

Raoul Wallenberg -

kümnete tuhandete eestlaste pääsemise hind

Kui rootslased oleksid venelaste nõudmistele allunud ja eesti sõjapõgenikud okupeeritud kodumaale tagasi saatnud, oleks Moskva tõenäoliselt Wallenbergi vabastanud.

asutada sõjapõgenike agentuuri War Refugee Board (WRB). Selle peamiseks ülesandeks sai Euroopa juutide päästmine natside käest ning tähtsaks keskuseks Stockholm. WRB tegevust Stockholmis määrati märtsis 1944 juhtima USA saatkonna atašee **Iver Olsen**, kes oli tihedalt seotud Ameerika luureteenistusega Office of Strategic Services (OSS). OSS oli oma kontori Stockholmis avanud juba detsembris 1943. Lisaks tegi Olsen koostööd ka brittide luureteenistusega Secret Intelligence Service (SIS).

WRB võttis tööle Raoul Wallenbergi, ühe Rootsi rikkaima ja mõjukaima perekonna liikme. Tema missiooniks sai juutide päästmine Ungaris. Enne teist maailmasõda töötas Wallenberg Rootsi panga filiaalis Palestiinas. Nüüd algas tema diplomaadikarjäär - suvel 1944 nimetas Rootsi välisministeerium Wallenbergi Rootsi Budapesti-saatkonna sekretäriks. Seal valepasse andes päästis ta kindlast surmast umbes 100 000 juuti.

WRB tegevus ei piirdunud ainult Ungariga. Kevadel 1944 alustas Olsen Baltikum juutide päästmist, mis peagi kujunes kõigi baltlaste päästmiseks. Aprillis-mais loodi selleks kolm evakueerimiskomiteed, mis hakkasid põgenemist koordineerima. Eestlaste komiteed hakkas juhtima viimane Eesti Vabariigi saadik Stockholmis **Heinrich Laretei** koos kolonel **August Rattiste** ja ajakirjanik **Jaan Otsaga**.

Luuretöö päästmise kattevarju all

WRB andis eestlastele 50 000 dollarit, mis oli mõeldud kasutamiseks kolme kuu jooksul, ning neile tehti ülesandeks tuua Eestist Rootsi "poliitikuid, intellektuaale ja teisi põgenikke". Olsenilt saadud raha eest osteti kaks kiirpaati.

Ameeriklased ei tegutsenud siis-

FOTO SCANPIX

ki puhthumanistlikel eesmärkidel. Neid huvitas info sakslaste okupeeritud Baltikumi olukorra ja Nõukogude Liidus toimuva kohta. Nimelt puudus neil Venemaal luurevõrgustik, kuna tegu oli ikkagi liitlasega. Nii oli Olseni tööks ühtlasi luureinfo kogumine, mis Wallenbergi hili-semas saatuses mängis kahtlemata mitte väikest rolli.

Tähelepanu väärib seegi, et WRB ei maksnud eestlastele otse ja avalikult. Juunis 1944 sai Laretei komitee ameeriklastelt 110 000 Rootsi krooni, mis maksti välja USA firmade Texaco Oil ja Goodyear vahendusel. Sisuliselt oli WRB seega luureteenistuse OSS käepikendus. See ei jäänud märkamata ka venelastel, sest WRB tegevust jälgis mitu nende agenti.

Neist üks oli varjunime Jurist all Stockholmis tegutsenud eestlane. Rootsi sõjaväe vastuluure sai talle aga jälile ning Jurist kadus Nõukogude Liidu saatkonna kaasabil kiiresti Rootsist.

Teine agent, Rootsi Budapesti-saatkonna tõlk krahv **Mihhail Kutuzov-Tolstoi** teatas oma ettekan- netes Moskvasse otse: Wallenberg on Ameerika vastuluure teenistuses. Tegelikult Wallenberg seda kahtlemata polnud, küll aga teenis ta oma tööandja kaudu nii või teisiti ameeriklaste huve. Need ette- kanded võisidki Wallenbergile saa- tuslikuks saada, Rootsi välisminis- teeriumi arhiivimaterjalides osuta- takse just Kutuzov-Tolstoile kui ära- andjale.

Wallenberg vahistatakse Stalini käsul

Kui Wallenberg tegi 1945. aasta algul hoiatusele vaatamata saatusliku vea ja võttis Budapestis ühendust Punaarmee, oli Moskval temast selge ja kindel ettekujutus. Tuntud kapitalist. Ameeriklaste palgal. Seotud nende luurega. Järgnes see, mis järgnema pidi. 17. jaanuaril 1945 saabus Punaarmee juhatajale Ungaris Moskvast korraldus Wallenberg arretereida. Ilmselt seisis käsu taga **Jossif Stalin** isiklikult. Veel samal päeval Wallenberg vahistati ja toi- metati Moskvasse. Tema autost leiti 15 kilogrammi kulda ja ehteid.

Arreteerimisel oli oma eellu- gu. 1944. aasta suvel määrati Rootsi saadikuks Moskvasse **Staffan Söderblom**. Ta püüdis luua Nõuko- gude Liiduga usaldusväärseid suh- teid, mis algul näis ka õnnestu-

Kuu aega pärast seda kohtumist arretereisid venelased Wallenbergi. Kahe riigi suhted jahenesid veelgi, kui Rootsi hakkas Wallenbergi koh- ta aru pärima. Ent juulis 1945 tulid Rootsis võimule sotsiaaldemokraa- did, kes võtsid Nõukogude Liidu suhtes alandliku hoiaku. Eriti ilm- nes see välisministri **Östen Undéni** juures, kes ei soovinud Wallenber- gi pärast Moskvaga vastuollu min- na. Undéni meelest ei saanud Root- si kahtlustada Nõukogude Liitu mil- leski nii jahmatavas kui Rootsi dip- lomaadi vangis hoidmises. See oli signaal venelastele, et trump nen- de käes võib osutuda väärtusetuks.

Wallenbergile võis hukatuslikuks saada rootslaste keeldumine vahetustehingust. Stalin tegi ettepaneku vahetada ta Rootsis asuvate põgenike vastu, kellest enamiku moodustasid eestlased.

Vahetuskaup - Wallenberg eestlaste vastu

Wallenbergi saatust uurinud Rootsi-Vene ühiskomisjoni raportist ilm- neb, et Wallenbergile võis hukatus- likuks saada rootslaste keeldumine vahetustehingust. Nimelt tegi Sta- lin ettepaneku vahetada diplomaat Rootsis asuvate nõukogude põgeni- ke vastu. Enamiku neist põgenikest moodustasid eestlased.

17. jaanuaril 1946 teatasid roots- lased Nõukogude Liidu saatkonna- le Stockholmis, et 40 haiget baltlast jäävad Rootsi ja venelastele neid väl- ja ei anta. Need 40 kuulusid paarisa- ja interneeritud sõjaväelase hulka, kellest 153 anti protestidest hooli- mata jaanuari lõpul Nõukogude Liidule välja.

Sellele oli eelnenud tuline vaid- lus Rootsi valitsuses ja Riigipäevas. Pärast pikemat kaalumist otsusta-

ti mitte rahuldada Nõukogude Liid- du nõudmist saata kümned tuhan- ded Balti põgenikud kodumaale. Va- litsuses toimunud hääletamisel tuli see otsus vaid ühe enamhäälega!

Wallenbergiga samal ajal olid venelased kinni nabinud ka kaks Šveitsi diplomaati. Neid kolme ka- vatses Nõukogude Liit kasutada va- hetuskaubana Rootsis ja Šveitsis asuvate Nõukogude kodanike vas- tu. Šveits jõudiski venelastega kok- kuleppele ja 1946. aastal pääsesid diplomaadid vabaks.

Rootsiga, kus oli hulgaliselt põ- genikke, lootis Nõukogude Liit sama edukalt äri ajada. Venelaste plaan ka- sutada Wallenbergi vahetuseks läks aga vett vedama, kuna rootslastele ei jõudnud sellekohased vihjed pär- ale. Ühiskomisjoni raportist ilmneb, et rootslaste küsimustele Wallenber- gi kohta vastasid venelased tavalis- elt küsimustega ärahüpanud mere- meeste, baltlaste jt põgenike kohta. Roots-lased, välja arvatud diplomaat **Barck-Holst**, ei taibanud (või ei soo- vinud taibata), et see oli venelaste viis vahetuskaupa pakkuda.

Kasutu Wallenberg hukatakse mürgisüstiga

Kevadel 1946 olid venelased Root- si keeldumisega leppinud. Aprilli algul kinnitas ÜK(b)P poliitbüroo resolutsiooni "Meie suhted Root- siga". Seal puudusid nõuded balt- laste kodumaale saatmise kohta, niisamuti ei nõudnud seda enam Nõukogude saatkond Stockholmis. Saadik **Ilja Tšernõšov** koguni vii- tas Molotovile saadetud ettekan- des, et 35 000 baltlase repatrieeri- mine pole mõeldav.

Mis sai aga Wallenbergist? Kui Rootsi Moskva-saadik Söderblom kohtus enne oma ärasõitu 15. juunil 1946 Staliniga, tuli jutuks ka Wallen- berg. Stalin oli asjaga hästi kursis. Söderblom ütles talle, et tema isik- liku veendumuse kohaselt on Wal- lenberg sattunud õnnetuse või rööv- lite ohvriks.

Näib, et sellega oli Wallenbergi saatust otsustatud. Stalinile sai sel- ge, et rootslased on oma diplo- maadist sisuliselt lahti öelnud. Wal- lenbergil polnud seega enam ka va- hetuskauba väärtust.

Raoul Wallenbergi ehk vangi nr 206 hoiti Moskvast Lubjanka vanglas elus veel aastapäevad. 17. juulil 1947 ta tapeti tõenäoliselt mürgisüstiga.

aga jälile ning Jurist kadus Nõukogude Liidu saatkonna kaasabil kii-
resti Rootsist.

Teine agent, Rootsi Budapesti-
saatkonna tõlk krahv **Mihhail Ku-
tuzov-Tolstoi** teatas oma ettekan-
netes Moskvasse otse: Wallenberg
on Ameerika vastuluure teenis-
tuses. Tegelikult Wallenberg seda
kahtlemata polnud, küll aga teenis
ta oma tööandja kaudu nii või tei-
siti ameeriklaste huve. Need ette-
kanded võisidki Wallenbergile saa-
tuslikuks saada, Rootsi välisminis-
teeriumi arhiivimaterjalides osuta-
takse just Kutuzov-Tolstoile kui ära-
andjale.

Wallenberg vahistatakse Stalini käsul

Kui Wallenberg tegi 1945. aasta algul
hoiatusele vaatamata saatusliku vea
ja võttis Budapestis ühendust Puna-
armeelega, oli Moskval temast sel-
ge ja kindel ettekujutus. Tuntud ka-
pitalist. Ameeriklaste palgal. Seo-
tud nende luurega. Järgnes see, mis
järgnema pidi. 17. jaanuaril 1945 saa-
bus Punaarmee juhatajale Ungari-
Moskvast korraldus Wallenberg
arreteerida. Ilmselt seisis käsu taga
Jossif Stalin isiklikult. Veel samal
päeval Wallenberg vahistati ja toi-
metati Moskvasse. Tema autost leiti
15 kilogrammi kulda ja ehteid.

Arreteerimisel oli oma eellugu.
1944. aasta suvel määrati Rootsi
saadikuks Moskvasse **Staffan
Söderblom**. Ta püüdis luua Nõuko-
gude Liiduga usaldusväärseid suh-
teid, mis algul näis ka õnnestu-
vat. Siis aga toimus midagi oota-
matut. Kui Söderblom külastas 12.
detsembril välisasjade rahvako-
missari asetäitjat **Dekanozovit**,
sai ta ärritatud vastuvõtu osali-
seks. Dekanozov kritiseeris tera-
vas toonis Rootsit Balti põgenike
pärast, nimetades neid Nõukogu-
de Liidu kodanikeks, kes tuleb ko-
dumaale tagasi saata.

**hukatuslikuks saada
rootslaste keeldumine
vahetustehingust.
Stalin tegi ettepaneku
vahetada ta Rootsisis
asuvate põgenike
vastu, kellest enamiku
moodustasid eestlased.**

Vahetuskaup - Wallenberg eestlaste vastu

Wallenbergi saatust uurinud Rootsi-
Vene ühiskomisjoni raportist ilm-
neb, et Wallenbergile võis hukatus-
likuks saada rootslaste keeldumine
vahetustehingust. Nimelt tegi Sta-
lin ettepaneku vahetada diplomaat
Rootsis asuvate nõukogude põgeni-
ke vastu. Enamiku neist põgenikest
moodustasid eestlased.

17. jaanuaril 1946 teatasid roots-
lased Nõukogude Liidu saatkonna-
le Stockholmis, et 40 haiget baltlast
jäävad Rootsi ja venelastele neid väl-
ja ei anta. Need 40 kuulusid paarisa-
ja interneeritud sõjaväelase hulka,
kellest 153 anti protestidest hooli-
mata jaanuari lõpul Nõukogude Li-
dude välja.

Sellele oli eelnenud tuline vaid-
lus Rootsi valitsuses ja Riigipäevas.
Pärast pikemat kaalumist otsusta-

selt küsimustega ärahüpanud mere-
meeste, baltlaste jt põgenike kohta.
Rootslased, välja arvatud diplomaat
Barck-Holst, ei taibanud (või ei soo-
vinud taibata), et see oli venelaste
viis vahetuskaupa pakkuda.

Kasutu Wallenberg hukatakse mürgisüstiga

Kevadel 1946 olid venelased Rootsi
keeldumisega leppinud. Aprilli
algul kinnitas ÜK(b)P poliitbüroo
resolutsiooni "Meie suhted Rootsi-
ga". Sealt puudusid nõuded balt-
laste kodumaale saatmise kohta,
niisamuti ei nõudnud seda enam
Nõukogude saatkond Stockholmis.
Saadik **Ilja Tšernõšov** koguni vii-
tas Molotovile saadetud ettekan-
des, et 35 000 baltlase repatrieeri-
mine pole mõeldav.

Mis sai aga Wallenbergist? Kui
Rootsi Moskva-saadik Söderblom
kohtus enne oma ärasõitu 15. juunil
1946 Staliniga, tuli jutuks ka Wallen-
berg. Stalin oli asjaga hästi kursis.
Söderblom ütles talle, et tema isik-
liku veendumuse kohaselt on Wal-
lenberg sattunud õnnetuse või rööv-
lite ohvriks.

Näib, et sellega oli Wallenbergi
saatus otsustatud. Stalinile sai sel-
geks, et rootslased on oma diplo-
maadist sisuliselt lahti öelnud. Wal-
lenbergil polnud seega enam ka va-
hetuskauba väärtust.

Raoul Wallenbergi ehk vangi nr
206 hoiti Moskvas Lubjanka vanglas
elus veel aastapäevad. 17. juulil 1947 ta
tapeti tõenäoliselt mürgisüstiga.

Artikkel põhineb raamatutel: **Ingrid
Carlberg** "Det står ett rum här
och väntar på dig ..." ("Siin on üks
tuba ja ootab sind...", 2012), **Bengt
Jangfeldt** "Raoul Wallenberg: en
biografi" ("Raoul Wallenberg: üks
elulugu", 2012), **Carl Göran Andrae**
"Rootsi ja suur põgenemine Eestist
1943-1944" (2004).